

Fiodoras Dostojevskis

BROLIAI KARAMAZOVAI

ANTRA DALIS

O gal tau brangūs tik dešimtys tūkstančių kilniųjų ir stipriųjų, o kiti milijonai, gausūs kaip marių smiltys, silpnųjų ir tave mylinčių turi būti vien medžiaga kilniesiems ir stipriesiems? Ne, mums brangūs ir silpnieji. Jie ypatingi, jie maištininkai, bet galų gale jie pasidarys ir klusnūs. Jie stebėsis mumis ir laikys mus dievais už tai, kad mes, atsistoję jų priešakyje, sutikome nešti sunkią laisvės našą ir juos valdyti, – tokia baisi pradės jiems pagaliau atrodyti jų laisvė! Bet mes pasakysime, kad esame klusnūs tau ir valdome juos tavo vardu. Mes vėl apgausime juos, nes tavęs jau nebeįsileisime. Šita apgaulė teiks mums kančių, nes mes būsime priversti meluoti. Štai ką reikė tas pirmasis klausimas tyruose, ir štai ką tu atmetei dėl laisvės, kurią labiausiai branginai. O juk tame klausime glūdėjo didžioji šio pasaulio paslaptis. Sutikęs priimti „duoną“, tu būtum atsakęs į visuotinį ir amžiną tiek atskiro žmogaus, tiek visos žmonijos klausimą: „Kam reikia nusilenkti?“ Žmogus neturi kito tokio nuolatinio ir skausmingo rūpesčio, kaip, tapus laisvam, kuo greičiausiai surasti ką nors, kam galima būtų nusilenkti. Bet žmogus nori nusilenkti tam, kas yra neginčijama, tiek neginčijama, jog visi žmonės sutiktų drauge tam nusilenkti. Juk tie pasigailėtini padarai rūpinasi ne tik surasti tai, kam turėčiau aš ar kas kitas nusilenkti, bet surasti tai, kuo visi įtikėtų ir kam nusilenktų, ir būtinai *visi vienu kartu*. Šis reikalas *drauge* nusilenkti labiausiai ir kankina tiek atskirus žmones, tiek visą žmonių nuo amžių pradžios. Versdami visus kam nors vienam nusilenkti, jie naikina viens kitą kalaviju. Jie kūrė dievus ir šaukė viens kitam: „Meskite savo dievus ir ateikite nusilenkti mūsų šiam, o jei ne, tai mirtis ir jums, ir jūsų dievams!“ Ir taip bus iki pasaulio pabaigos, netgi ir tada, kai išnyks pasaulyje dievai: vis tiek klaupsis prieš stabus. Tu žinotai, tu negalėjai nežinoti šios didžiausios žmogiškosios prigimties paslapties, bet tu atmetei šitą vienintelę absoliutinę vėliavą, kuri tau buvo pasiūlyta, kad galėtumei priversti visus nusilenkti prieš tave be jokių sąlygų, – žemiškos duonos vėliavą, ir atmetei ją dėl laisvės ir dangiškos duonos. Pažiūrėk, ką tu dar padarei. Ir vėl viską dėl laisvės! Sakau tau, kad žmogus neturi kito tokio skausmingo rūpesčio, kaip kad surasti ką nors, kam galėtų kuo greičiau atiduoti tą laisvės dovaną, su kuria užgimsta ši pasigailėtina būtybė. Bet žmonių laisvę užvaldo tik tas, kas nuramina jų sąžinę. Kartu su duona tau pasiūlyta neabejotina vėliava: duosi duonos, ir žmogus nusilenks, nes nėra kito tokio neabejotino daikto kaip duona, bet jei tuo pat metu dar ir kas nors kitas, be tavęs, užvaldys jo sąžinę, – o, tada jis net atsisakys tavo duonos ir seks paskui tą, kuris sugundė jo sąžinę. Čia buvo tavo tiesa. Juk žmogaus būties paslaptis yra ne pats jo gyvenimas, bet gyvenimo tikslas. Aiškiai nesuvokęs, kam turi gyventi, žmogus nė gyventi nesutiks ir greičiau pats susinaikins, negu pasiliks žemėje, nors aplink jį vien duona tebūtų. Taip jau yra, bet kas gi padarė: užuot užvaldęs žmonių laisvę, tu jiems dar ją padidinai! O gal užmiršai, kad ramybė ir netgi mirtis žmogui brangesnė negu laisvė pasirinkti gėrį ar blogį? Niekas taip negundo žmogaus kaip jo sąžinės laisvė, bet nieko nėra ir skausmingesnio. Ir štai, užuot padėjęs tvirtus ir pastovius pamatus žmonių sąžinei nuraminti visiems laikams, tu paėmei visa, kas nepaprasta, mįslinga, neaišku, paėmei visa, kas buvo pagal žmonių jėgas, todėl pasielgei tartum visai jų nemylėdamas, – ir kas gi taip padarė: tas, kuris atėjo atiduoti už juos savo gyvybę! Užuot užvaldęs žmonių laisvę, tu padauginai ją ir laisvės kančiomis amžinai apsunkinai žmonių sielas. Tu norėjai laisvos žmogaus meilės, norėjai, kad jis laisva valia sektų paskui tave, susižavėjęs tavimi, iš meilės tau. Užuot laikęsis tvirto seno įstatymo, dabar savo laisva širdimi turi spręsti žmogus pats vienas, kas yra gėris ir kas yra blogis, turėdamas prieš akis tikrai tavo

paveikslą ir juo pasikliaudamas, – bet nejaugi tu nepagalvojai, kad jis pagaliau paniekins ir netgi paneigs ir tavo paveikslą, ir tavo tiesą, jeigu jį prislėgs tokia baisi našta kaip pasirinkimo laisvė? Jis sušuks pagaliau, kad tiesa ne tavyje, nes argi galima buvo palikti juos labiau nerimstančius ir labiau kenčiančius, kaip kad tu padarei, palikdamas jiems tiek rūpesčių ir neišsprendžiamų klausimų. Taigi tu pats ir paskatini juos griauti tavo paties karalystę ir nieko daugiau tuo nekaltink. O argi tas buvo tau pasiūlyta? Yra trys jėgos, tik trys vienintelės jėgos pasaulyje, kurios gali amžinai įveikti ir sužavėti šitų mažajėgių maištininkų sąžinę jų pačių laimei, – tos jėgos: stebuklas, paslaptis ir autoritetas. Tu paneigei ir vieną, ir kitą, ir trečią ir pats davei tam pavyzdį. Kai baisi ir didžiai išmintinga dvasia pastatė tave ant šventyklos viršūnės ir tarė tau: „Jei nori sužinoti, ar tu esi Dievo Sūnus, šok žemyn, nes yra pasakyta, kad angelai pagaus ir neš jį, ir jis nenukris ir neužsimuš, ir sužinosi tada, ar tikrai esi Dievo sūnus, ir įrodysi tada, koks tavo tikėjimas į savąjį tėvą“, bet tu išklausęs atmetei pasiūlymą ir nesusigundei, ir nešokai žemyn. O, žinoma, tu čia pasielgei išdidžiai ir puikiai, pasielgei kaip Dievas, bet žmonės, bet šita silpna ir maištaujanti padermė – argi jie dievai? O, tu tada supratai, kad jei tik būtumei žingsnį žengęs, jei būtumei vos pajudėjęs, prieš pasiryždamas šokti žemyn, tuojau ir būtumei sugundęs viešpatį ir praradęs visą tikėjimą į jį, ir būtumei mirtinai užsimušęs į žemę, kurios išganyti atėjai, ir būtų apsidžiaugusi protingoji dvasia, kuri tave gundė. Bet, kartoju, ar daug yra tokių kaip tu? Ir nejaugi tu iš tikrųjų galėjai nors akimirką pagalvoti, kad ir žmonės įstengs pasipriešinti tokiai pagundai? Argi jau taip sukurta žmonių prigimtis, kad jie galėtų paneigti stebuklą ir tokiais baisiais savo gyvenimo momentais, kada iškyla patys baisiausi, patys svarbiausi klausimai, taip kankinantys jų sielas, pasilikti vien su savo širdimi laisvai jų spręsti? O, tu žinotai, kad tavo didžius darbus išsaugos knygos, kad jų garsas pasieks amžių gelmes ir tolimiausius žemės pakraščius, ir tikėjaisi, kad, sekdamas tavo pavyzdžiu, ir žmogus pasiliks su Dievu, nereikalaudamas stebuklo. Bet tu nežinotai, kad vos tik žmogus atmes stebuklą, tuojau atmes ir Dievą, nes žmogus ieško ne tiek Dievo, kiek stebuklų. Ir kadangi žmogus nepajėgia likti be stebuklo, tai prisikurs daugybę naujų stebuklų, jau savų, ir nusilenks prieš žiniuonių burtus, prieš bobų kerus, nors būtų pats didžiausias maištininkas, eretikas ir bedievis! Tu nenužengei nuo kryžiaus, kai minia šaukė tau, tyčiodamasi ir juokdamasi iš tavęs: „Nuženk nuo kryžiaus, ir įtikėsime, kad tai tu.“ Nenužengei dėl to, kad vėlgi nepanorėjai pavergti žmogaus stebuklu ir troškai laisvo tikėjimo, be stebuklų. Troškai laisvos meilės, o ne džiugesio vergų, reginčių tavo galybę, sukretusią juos visam gyvenimui. Bet ir čia tu pervertinai žmones, nes, žinoma, jie yra vergai, nors ir sutverti maištininkais. Apsižvalgyk ir pagalvok: štai jau praėjo penkiolika amžių, taigi pažiūrėk į juos: ką gi tu išaukštinau ligi savęs? Prisiekiu, žmogus sukurtas silpnesnis ir menkesnis, negu tau atrodė! Ar jis gali, ar gali padaryti tai, ką tu padarei? Tiek jį gerbdamas, tu pasielgei taip, lyg nebeužjaustumei jo, nes per daug iš jo pareikalavai, – ir kas gi taip pasielgė: tas, kuris mylėjo jį labiau negu pats save! Būtumei mažiau jį gerbęs – būtumei mažiau iš jo pareikalavęs, o tai būtų labiau panašu į meilę, nes būtų palengvėjusi jo našta. Jis silpnas ir niekingas. Kas iš to, kad jis dabar visur kelia maištą prieš mūsų valdžią ir didžiuojasi tuo, kad kelia maištą. Tai kūdikio ir mokinuko didystė. Tai maži vaikai, kurie pakėlė klasėje maištą ir išvijo mokytoją. Bet ateis galas ir vaikiščių džiūgavimui, jis brangiai atsies jiems. Jie išgriaus šventyklas ir užlies krauju žemę. Betgi tie kvaili vaikai pagaliau supras, kad nors jie ir maištininkai, bet maištininkai mažajėgiai, savo maišto neištveriantys. Apsipylę kvailomis ašaromis, jie pagaliau pripažins, kad tas, kas sutvėrė tuos maištininkus, be abejonės, norėjo iš jų pasityčioti. Pasakys jis taip iš nevilties, ir jų žodžiai bus burnojimas prieš Dievą, ir dėl to jie pasijus dar nelaimingesni, nes žmogiškoji prigimtis nepakenčia tokio burnojimo ir galų gale pati už tai visada jiems ir atkeršija. Taigi nerimas, sumišimas ir nelaimės – štai dabartinė žmonių dalia po

to, kai tu tiek iškentėjai dėl jų laisvės! Didysis tavo pranašas alegoriškai pasakoja apie savo regėjimą, kad matęs visus pirmojo prisikėlimo dalyvius ir kad buvę jų po dvylika tūkstančių iš kiekvienos gentkartės. Bet jeigu jų tiek buvo, tai ir jie buvo tartum ne žmonės, o dievai. Jie iškentėjo tavo kryžių, iškentėjo dešimtis metų tyruose, alkani ir nuogi, maitindamiesi skėriais ir šaknimis, – ir, žinoma, tu gali didžiudamasis parodyti šituos laisvės ir laisvos meilės, laisvos ir didingos aukos vaikus, tavimi pasikliovusius. Bet atsimink, kad jų buvo tikrai keli tūkstančiai, ir tai dievų, o visi kiti? Ir kuo kalti visi kiti silpni žmonės, kad negalėjo iškentėti tiek, kiek stiprieji? Kuo gi kalti silpnadvasiai, kad nepajėgia sutalpinti savyje tokių baisių dovanų? Nejaugi iš tikrųjų tu buvai atėjęs tik pas išrinktuosius ir išrinktiesiems? Bet jeigu taip, tai čia paslaptis, ir mes negalime jos suprasti. O jeigu paslaptis, tai ir mes turėjome teisę skelbti paslaptį ir mokyti juos, kad svarbu ne laisvas jų širdžių sprendimas ir ne meilė, o paslaptis, kuriai jis turi paklusti akiai, netgi prieš savo sąžinę. Taip mes ir padarėme. Mes atitaisėme tavo didžius darbus ir pagrindėme juos *stebuklu, paslaptimi ir autoritetu*. Ir žmonės apsidžiaugė, kad juos vėl vedame kaip kaimenę ir kad pagaliau nuo jų širdžių nuimta tokia baisi dovana, kuri teikė jiems tiek kančių. Sakyk, ar teisūs mes buvome, kad taip mokėme ir darėme? Nejaugi mes nemylėjome žmonijos, jei taip atlaidžiai pažiūrėjome į jos silpnumą, meilingai palengvinome jos naštą ir leidome jai, iš prigimties mažajėgei, netgi ir nuodėmes daryti, bet tikrai su mūsų žinia? Tai kodėl gi tu dabar atėjai mums trukdyti? Ir ko tu tyli ir taip jausmingai žvelgi į mane savo romiomis akimis? Supyk, aš nenoriu tavo meilės, nes ir pats tavęs nemyliu. Ir ką aš dar turiu slėpti nuo tavęs? Argi aš nežinau, su kuo kalbuosi? Viskas, ką turiu tau pasakyti, yra tau žinoma, matau tai iš tavo akių. Argi aš turiu nutylėti tau mūsų paslaptį? Gal tu nori išgirsti ją būtinai iš mano lūpų, tai klausyk: mes ne su tavimi, o su juo, štai mūsų paslaptis! Mes jau seniai ne su tavimi, o su juo, jau aštuoni šimtmečiai. Lygiai prieš aštuonis šimtus metų mes priėmėme iš jo tai, ką tu pasipiktinęs atmetei, priėmėme tą paskutinę dovaną, kurią jis siūlė tau, parodęs tau visas šios žemės karalystes; mes priėmėme iš jo Romą ir ciesoriaus kalaviją ir apsiskelbėme šio pasaulio valdovais, vieninteliais valdovais, nors ir ligi šiol nespėjome galutinai baigti savo žygio. Bet kas kaltas? O, kol kas dar tik pradžia mūsų žygio, bet jis prasidėjo. Dar ilgai reikės laukti jo baigties, ir dar daug turės iškentėti pasaulis, bet mes savo pasieksime ir tapsime ciesoriais, o tada jau pagalvosime ir apie visos žmonijos laimę. O juk tu jau tada galėjai paimti ciesoriaus kalaviją. Kodėl atmetei šią paskutinę dovaną? Jei nebūtum paniekinęs šio trečiojo galingosios dvasios patarimo, būtum suteikęs žmogui viską, ko siekia jis žemėje, tai yra: prieš ką nusilenkti, kam patikėti sąžinę ir kaip pagaliau susivienyti visiems į bendrą, pastovų ir darnų skruzdėlyną, nes reikalas susivienyti visam pasauliui yra trečioji ir paskutinė žmonių kančia. Žmonija, ištiesai paimta, visada stengėsi sutvarkyti savo gyvenimą būtinai pasauliniu mastu. Daug yra buvę didžiųjų tautų, sukūrusių didžią istoriją, bet juo aukštesnės buvo tos tautos, juo buvo ir nelaimingesnės, nes labiau už kitas juto reikalą sudaryti vieną pasaulinę žmonių sąjungą. Didieji užkariautojai, Timūrai ir Čingischantai, stengdamiesi nukariauti visą pasaulį, praūžė viršum jo kaip viesulas, bet ir jie, kad ir nesąmoningai, išreiškė tą patį didį žmonijos poreikį sudaryti vieną pasaulinę bendruomenę. Jei būtum priėmęs pasaulį ir ciesoriaus purpurinę mantiją, būtum įsteigęs vieną pasaulinę karalystę, kurioje viešpatautų visuotinė taika. Juk kas gi kitas turi valdyti žmones, jei ne tie, kurie valdo jų sąžinę ir kieno rankose jų duona? Mes ir paėmėme ciesoriaus kalaviją, o jį paėmę, žinoma, atmetėme tave ir nuėjome paskui jį. O, dar praeis ištisi amžiai jų laisvo proto, jų mokslo ir antropofagijos¹ siautėjimo, nes, pradėję be mūsų statyti savo Babelio bokštą, jie

¹ antropofagija (antropo + fagija) – med. žmogėdrystė

baigs antropofagija. Bet tada ir atšliauš pas mus žvėris ir laižys mums kojas ir aptaškys jas kruvinomis savo akių ašaromis. Ir mes atsisėsime ant žvėries ir iškelsime taurę, o ant jos bus parašyta: „Paslaptis!“ Bet tada, tik tada ateis žmonėms ramybės ir laimės karalystė. Tu didžiuojiesi savo išrinktaisiais, bet tu turi tikrai išrinktuosius, o mes nuraminsime visus. Bet dar to negana: dar daugelis tų išrinktųjų, tų galingųjų, kurie galėtų tapti išrinktaisiais, pagaliau nuvargo tavęs belaukdami ir jau perkėlė ir dar perkels savo širdies karštį ir savo dvasios galias į kitą dirvą ir pagaliau prieš tave patį iškels savo *laisvą* vėliavą. Bet šitą vėliavą tu pats iškėlei. O pas mus visi bus laimingi ir daugiau nei maišto nebekels, nei viens kito nenaikins, kaip visur naikina ligi šiol, kol viešpatauja tavoji laisvė. O, mes juos įtikinsime, kad jie tik tada ir taps laisvi, kai dėl mūsų atsisakys nuo savo laisvės ir mums nusilenks. Ir ką gi, ar mes būsimė teisūs, ar sumeluosime? Jie patys įsitikins, kad mes teisūs, nes atsimins, kokią baisią vergiją ir sąmyšį užtraukė jiems tavoji laisvė. Laisvė, laisvas protas ir mokslas nuves juos į tokią painiavą ir pastatys prieš tokius stebuklus ir neatskleidžiamas paslaptis, jog vieni jų, nepaklusnūs ir žiaurūs, sunaikins patys save, kiti, nepaklusnūs, bet mažajėgiai, sunaikins vienas kitą, o treči, visi kiti, menkajėgiai ir nelaimingi, atšliauš prie mūsų kojų ir suklyks mums: „Taip, jūs buvote teisūs, jūs vieni žinojote jo paslaptį, ir mes grįžtame prie jūsų, gelbėkite mus nuo mūsų pačių.“ Gaudami iš mūsų duoną, jie, žinoma, aiškiai matys, kad mes jų pačių duoną, jų pačių rankomis uždirbtą, imame iš jų ir jiems patiems dalijame, kad čia nėra jokio stebuklo, matys, kad akmenų mes nepavertėme duona, bet iš tiesų labiau nei pačia duona jie apsidžiaugs tuo, kad gauna ją iš mūsų rankų! Mat labai gerai atmins, kad anksčiau, be mūsų, pati duona, jų pelnyta, jų pačių rankose pavirsdavo akmenimis, o kai jie grįžo prie mūsų, tai patys akmenys jų rankose duona pavirto. Per daug, per daug gerai jie supras, ką reiškia visiškai paklusti! Ir kol žmonės to nesupras, tol jie bus nelaimingi. Pasakyk, kas buvo kalčiausias, kad jie šito ilgai nesuprato? Kas išskleidė kaimenę ir išblaškė ją nežinomais keliais? Bet kaimenė vėl susirinks ir vėl paklus mums, ir jau galutinai. Tada mes duosime jiems ramią, kuklią laimę, derančią menkajėgiams padarams, kurie tokie ir sutverti. O, mes pagaliau įtikinsime juos, kad išdidumas jiems nepritinka, nes, juos išaukštindamas, tu išmokei juos didžiuotis; įrodysime jiems, kad jie menkajėgiai, kad jie tik pasigailėtini vaikai, bet kad vaikiška laimė yra pati saldžiausia. Jie pasidarys bailūs ir žiūrės į mus, ir glausis išsigandę prie mūsų, kaip paukšteliai kad glaudžiasi prie perekšlės. Jie stebės ir bailsės mumis ir didžiuosis, kad mes esame tokie galingi ir tokie išmintingi, jog įstengėme sutramdyti neramią tūkstančio milijonų kaimenę. Jie, tokie silpnučiai, drebės prieš mus, bijodami mūsų rūščio, jų protas nusilps, jų akys pasidarys ašaringos kaip vaikų ir moterų, bet vos tik mes mostelėsime ranka, jie vėl džiaugsis ir linksminsis ir dainuos vaikiškas dainas. Taip, mes priversime juos dirbti, bet laisvomis nuo darbo valandomis sukursime jiems gyvenimą kaip vaikų žaidimą, su vaikiškomis dainomis, su choru, su nekaltais šokiais. O, mes leisime jiems ir nusidėti, juk jie silpni ir bejėgiai, ir jie mylės mus kaip vaikai už tai, kad leidžiame jiems nusidėti. Pasakysime jiems, kad kiekviena nuodėmė bus atpirkta, jeigu jie nusidės tada, kai mes leisime jiems nusidėti; o leisime jiems nusidėti todėl, kad mylime juos, o bausmę už tas nuodėmes, tiek jau to, prisiimsime sau. Taip, prisiimsime sau, o jie dievins mus kaip geradarius, kurie sutiko už jų nuodėmes atsakyti prieš Dievą. Ir jie atskleis mums visas savo paslaptis. Mes leisime arba drausime jiems gyventi su jų žmonomis ir meilužėmis, turėti ar neturėti vaikų, – viskas pareis nuo jų klusnumo, – ir jie linksmi ir džiaugsmingai nusilenks prieš mus. Pačias skausmingiausias savo sąžinės paslaptis – viską, viską jie patikės mums, ir mes viską išspręsimė, ir jie su džiaugsmu priims mūsų sprendimą, nes jis išvaduos juos nuo didelio nerimo ir baisių dabartinių kančių, kai jie viską turi laisvai spręsti patys. Ir visi bus laimingi, visi milijonai šių padarų, išskyrus šimtą tūkstančių tų, kurie juos valdys. Ir tik mes, paslapties saugotojai, būsimė

nelaimingi. Bus tūkstančiai milijonų laimingų kūdikių ir šimtas tūkstančių kankinių, užsitraukusių ant savęs gėrio ir blogio pažinimo prakeiktį. Tyliai numirs jie, tyliai užges tavo vardan ir anapus karsto ras tik mirtį. Bet mes išsaugosime paslaptį ir jų pačių laimei viliosime juos dangišku ir amžinu atpildu. Mat jei ir būtų kas aname pasaulyje, tai jau, žinoma, ne tokiems kaip jie. Pranašystės skelbia, kad tu ateisi ir vėl nugalėsi, ateisi su savo išrinktaisiais, su savo išdidžiaisiais ir galingaisiais, bet mes pasakysime, kad jie išganė tik patys save, o mes išganėme visus. Sako, kad būsianti nuplėšta garbė ištvirkėlei, sėdinčiai ant žvėries ir laikančiai savo rankose *paslaptį*, kad vėl pakelsią maištą mažajėgiai, kad sudraskysią purpurinę jos mantiją ir apnuoginsią „šlykštų“ jos kūną. Bet aš pakilsiu tada ir parodysiu tau tūkstančius milijonų laimingų kūdikių, nepažinusių nuodėmės. Ir mes, jų laimės dėlei prisiėmę jų nuodėmes, mes stosime prieš tave ir pasakysime: „Teisk mus, jei gali ir drįsti“. Žinok, kad aš nebijau tavęs. Žinok, kad ir aš buvau tyruose, kad ir aš maitinausi skėriais ir šaknimis, kad ir aš laiminau laisvę, kuria tu palaiminai žmones, ir aš norėjau patekti tarp tavo išrinktųjų, galingųjų ir stipriųjų, troškau jų „skaičių padidinti“. Bet apsigalvojau ir neapanorau tarnauti beprotybei. Palikau juos ir prisidėjau prie nesuskaitomos daugybės tų, kurie *ištaisė tavo didžius darbus*. Aš pasitraukiau nuo išdidžiųjų ir grįžau prie romiųjų šitų romiųjų laimei. Tai, ką aš tau sakau, išsipildys, ir mūsų karalystė bus įkurta. Kartoju tau, rytoj tu pamatysi tą klusnią kaimenę, kuri sulig mano rankos mostu puls žerti degančių žarijų į tavo laužą, kuriame sudeginsiu tave už tai, kad atėjai mums trukdyti. Nes jeigu kas iš tikrųjų nusipelnė mūsų laužo, tai tik tu. *Dixi*“.

Ivanas nutilo. Bekalbėdamas įsikarščiaavo ir kalbėjo su entuziazmu; o kai baigė, staiga nusišypsojo.

Alioša visą laiką klausėsi tylėdamas, o į pabaigą ėmė itin jaudintis, daug kartų bandė pertraukti brolio kalbą, bet, matyti, vis laikėsi; ūmai jis prabilo, tartum iš vietos pašoko.

– Bet... tai nesąmonė! – suriko jis paraudęs. – Tavo poema yra Jėzaus pašlovinimas, o ne piktžodžiavimas... kaip tu norėjai. Ir kas patikės tavo mintimis apie laisvę? Argi taip, argi taip reikia ją suprasti! Argi taip ją supranta stačiatikiai... Tai Roma, bet ir Roma ne visa, netiesa, – tai blogiausi katalikybės atstovai, inkvizitoriai, jėzuitai!.. Ir visai neįmanoma tokia fantastinė asmenybė kaip tavo inkvizitorius. Kas tai per žmonių nuodėmės, kurias jis prisiėmė? Kokie ten paslapties saugotojai, prisiėmę kažkokį prakeikimą dėl žmonių laimės? Kada ir kas juos yra matęs? Mes žinome jėzuitus, apie juos blogi atsiliepimai, bet argi jie tokie, kaip tu vaizduoji? Jie visai ne tokie, visai ne... Jie tėra Romos armija būsimai visuotinei šios žemės karalystei, su imperatoriumi, vyriausiuoju Romos kunigu priešakyje... štai jų idealas, tik be jokių paslapčių ir be kilnaus liūdesio... Pats paprasčiausias troškimas valdžios, nešvarių žemiškų gėrybių, pavergimo... nelyginant būsimos baudžios, kur jie taps dvarininkais... štai ir viskas, ko jiems reikia. Jie gal nė Dievo netiki. Tavo kenčiantis inkvizitorius – tik fantazija...

– Bet pala, pala, – juokėsi Ivanas, – kaip tu įsikarščiavai. Fantazija, tu sakai, bet tebūnie ir taip! Žinoma, fantazija. Bet vis dėlto leisk paklausti: nejaugi tu iš tikrųjų manai, kad visą šitą pastarųjų amžių katalikų sąjūdį iš tikrųjų sukėlė tik valdžios ir tik nešvarių gėrybių troškimas? Ar tik ne tėvas Pajisijus tave taip moko?

– Ne, ne, priešingai, tėvas Pajisijus kartą kalbėjo netgi kažkaip panašiai kaip ir tu... bet, žinoma, ne taip, visai ne taip, – staiga susigriebė Alioša.

– Tai vis dėlto labai vertinga žinia, nors ir sakai, kad „visai ne taip“. Aš kaip tik ir klausiu tave, kodėl tavo jėzuitai ir inkvizitoriai susibūrė vien tik dėl bjaurių materialinių gėrybių? Kodėl tarp jų negali atsirasti nė vieno kentėtojo, kurį kankina didelis sielvartas ir kuris myli žmoniją? Štai kas: įsivaizduok, kad atsirado nors vienas tarp visų tų, kur trokšta tik materialinių ir nešvarių gėrybių, – nors vienas toks kaip

mano senis inkvizitorius, kuris pats valgė šaknis tyruose ir baisingai marino savo kūną, kad taptų laisvas ir tobulas, bet vis dėlto visą gyvenimą mylėjo žmoniją ir staiga praregėjo ir pamatė, kad nedaug dvasinės palaimos teikia žmogui išstobulinta valia, jei tuo pat metu jis įsitikins, kad milijonai kitų būtybių Dievo sutvertos tartum kokioms patyčioms, kad jos niekuomet neįstengs susitvarkyti su savo laisve, kad iš pasigailėtinų maištininkų niekuomet neišaugs milžinai bokštui užbaigti, kad ne tokiems pusgalviams svajoto sukurti savo harmoniją didysis idealistas. Visa tai supratęs, jis grįžo ir prisidėjo... prie protingų žmonių. Nejaugi negalėjo taip atsitikti?

– Prie ko prisidėjo, prie kokių protingų žmonių? – suriko Alioša beveik azartiškai. – Jokio ypatingo proto jie neturi ir jokių ypatingų paslapčių ar sekretų... Jie tik bedieviai, štai ir visa jų paslaptis. Tavo inkvizitorius netiki Dievo, štai ir visa jo paslaptis!

– Tebūnie ir taip! Pagaliau tu perpratai. Ir tikrai taip, tikrai čia visa paslaptis, bet argi tai ne kančia, kad ir tokiam žmogui kaip jis, kuris visą gyvenimą pražudė beieškodamas išganymo tyruose ir neišsigydė nuo meilės žmonijai? Baigdamas savo dienas, jis tvirtai įsitikina, kad tik didžiosios baisios dvasios patarimai galėtų daugiau ar mažiau padėti mažajėgiams maištininkams, „neužbaigtiems bandomiesiems padarams, sutvertiems pajuokai.“ Ir štai, tuo įsitikinęs, jis mato, kad reikia klausyti protingosios dvasios, baisiosios naikinimo ir mirties dvasios patarimų, o tam reikia priimti melą ir apgaulę ir jau sąmoningai vesti žmones į naikinimą ir mirtį ir apgaudinėti juos visą kelią, kad jie kaip nors nepastebėtų, kur vedami, kad nors kelionėje tie pasigailėtinai apjakėliai jaustųsi laimingi. Ir įsidėmėk, jie apgaudinėjami vardan to, kurio idealu senis aistringai tikėjo visą savo gyvenimą! Argi tai nėra nelaimė? Ir jei nors vienas toks imtų vadovauti visai šitai armijai, kuri „trokšta valdžios tik dėl nešvarių gėrybių“, – tai neįmanoma nors vieno tokio, kad išeitų tragedija? Maža to: pakanka ir vieno tokio, stovinčio priešakyje, kad pagaliau gimtų tikra vadovaujanti visų Romos siekimų idėja su visomis jos armijomis ir su jėzuitais, aukščiausia tų siekimų idėja. Aš tau atvirai sakau, kad tvirtai tikiu, jog tas vienintelis žmogus vis dėlto nebuvo vienintelis tarp vadovujančių visam sąjūdžiui. Kas žino, galbūt ir tarp vyriausiųjų Romos kunigų vienas kitas pasitaikė ir toks. Kas žino, galbūt šitas prakeiktas senis, taip atkakliai ir taip savotiškai mylįs žmoniją, egzistuoja ir dabar nesuskaitomos daugybės tokių atskirų senių pavidalu, ir egzistuoja visai neatsitiktinai, bet kaip santarvė, kaip slapta sąjunga, jau seniai įsteigta saugoti paslaptį, saugoti jai nuo vargšų mažajėgių žmonių, kad galima būtų padaryti juos laimingus. Taip tikrai yra, taip ir turi būti. Man atrodo, kad netgi ir masonai turi kažkokią panašią paslaptį, kuria grindžia savo teoriją, ir kad katalikai tik už tai taip ir nekenčia masonų, kad žiūri į juos kaip į savo konkurentus, skaldančius vieningą idėją, kai tuo tarpu turėtų būti viena aividė ir vienas ganytojas... Beje, gindamas savo mintį, aš atrodau kaip autorius, negebąs tavęs įtikinti. Užteks apie tai.

– Tu gal pats esi masonas! – staiga išsprūdo Aliošai. – Tu netiki Dievo,– pridūrė jis, bet jau su nepaprasta širdgėla. Jam, be to, pasirodė, kad brolis žiūri į jį su pašaipa. – Kuo gi baigiasi tavo poema? – staiga paklausė jis, nuleidęs akis. – O gal jau baigta?

– Aš norėjau taip ją baigti: kai inkvizitorius nutilo, tai kurį laiką laukė, ką jam pasakys belaisvis. Jo tylėjimas slėgė jį. Jis matė, kad kalinys klausosi jo tyliai ir nuoširdžiai, žvelgdamas jam tiesiai į akis ir, matyt, nenorėdamas prieštarauti. Senis geidautų, kad tas pasakytų jam ką nors, kad ir ką nors skaudaus ir baisaus. Bet tas, nė žodžio netaręs, staiga prieina prie senio ir tyliai bučiuoja jį į bekrąjės devynių dešimčių metų lūpas. Štai ir visas atsakymas. Senis krūpteli. Kažkas suvirpa jo lūpų kampučiuose; jis eina prie durų, atidaro jas ir sako jam: „Išėik ir daugiau nebeateik... niekuomet neateik... niekuomet, niekuomet!“ Ir išleidžia jį į „tamsias miesto gatves“. Belaisvis išeina.

– O senis?

– Pabučiavimas degina jam širdį, bet senis pasilieka prie savo idėjos.

– Ir tu drauge su juo, ir tu? – suriko Alioša su širdgėla.

Ivanas susijuokė.

– Bet juk tai nesąmonė, Alioša, juk tai tik paika poema paiko studento, kuris niekada nėra parašęs nė dviejų eilučių. Kodėl tu taip rimtai žiūri į tai? Ar tik nemanai, kad aš dabar tiesiog ir važiuosiu ten, pas jėzuitus, ir prisidėsiu prie tos daugybės žmonių, kurie taiso jo didžius darbus? O viešpatie, kas man rūpi? Juk aš tau sakiau: kad tik aš ligi trisdešimties metų išgyvenčiau, o tada – taurę į grindis!

– O lipnūs pumpurėliai, o brangūs kapai, o žydras dangus, o mylima moteris! Kaipgi tu gyvensi, kuo tu juos mylėsi? – šaukė Alioša su širdgėla. – Argi tai įmanoma su tokiu pragaru krūtinėje ir galvoje? Ne, tu tikrai pas juos važiuoji ir prisidėsi prie jų... o jei ne, tai nusižudysi, neištversi!

– Yra tokia jėga, kuri viską išters! – tarė Ivanas su šalta šypsena.

– Kokia jėga?

– Karamazoviška... karamazoviškos niekšybės jėga.

– Vadinasi, paskęsti paleistuvybėje, pasmaugti, supūdyti sielą, ar taip, ar taip?

– Gal ir taip... bet ligi trisdešimt metų galbūt išvengsiu, o paskui...

– Kaipgi išvengsi? Kuriuo būdu išvengsi? Tai neįmanoma šitaip galvojančiam žmogui.

– Išvengsiu, nes esu Karamazovas.

– Vadinasi, „viskas leista“? Viskas leista, ar ne taip, ar ne taip?

Ivanas susiraukė ir staiga kažkaip keistai išblyško.

– A, tai tu vakarykščio žodelio nusitvėrei, dėl kurio taip įsižeidė Mijusovas... ir kurį, taip naiviai išsišokęs, pakartoję brolis Dmitrijus? – kreivai šyptelėjo jis. – Taip, gal ir tikrai „viskas leista“, jeigu jau kartą taip pasakiau. Neišsižadau. Mitenkos redakcija irgi nebloga.

Alioša tylomis žiūrėjo į jį.

– Aš, broli, prieš išvažiuodamas maniau, kad turiu nors tave vieną visame pasaulyje, – staiga prabilo Ivanas su kažkokiu netikėtu jausmu, – o dabar matau, kad ir tavo širdyje nėra man vietos, mano mielas atsiskyrėli. Formulės „viskas leista“ aš neišsižadėsiu, na, ir ką gi, gal už tai tu manęs išsižadėsi, ar taip, ar taip?

Alioša pakilo, priėjo prie jo ir tylėdamas švelniai pabučiavo jį lūpas.

– Literatūrinė vagystė! – suriko Ivanas, staiga pagautas kažkokio entuziazmo. – Tu pavogei tai iš mano poemos! Vis dėlto dėkui. Kilk, Alioša, eisim, laikas ir man, ir tau.

Juodu išėjo, bet sustojo prie traktieriaus priebučio.

– Štai kas, Alioša, – prašneko Ivanas tvirtu balsu, – jei tikrai dar man teks gėrėtis lipniais pumpurėliais, tai aš mylėsiu juos tik tave minėdamas. Pakanka man to, kad tu čia kažkur esi, ir dar nepraeis man noras gyventi. Ar tau pakanka to? Jei nori, priimk tai pagaliau kaip meilės prisipažinimą. O dabar tu dešinėn, aš kairėn – ir užteks, giridi, užteks. Atseit, jei aš rytoj neišvažiuočiau (manau, tikrai išvažiuosiu) ir mes vėl kaip nors susitiktume, tai jau visomis šitomis temomis tu daugiau su manimi nė žodžio. Primygtinai prašau. Ir apie brolių Dmitrijų, ypačiai prašau tave, daugiau su manimi niekuomet nepradėk kalbos, – pridūrė jis staiga suirzęs, – viskas išsemta, viskas iškalbėta, ar ne tiesa? O aš tau irgi iš savo pusės štai kokį pasižadėjimą duosiu: kai, baigdamas trečiąją dešimtį metų, panorėsiu „trenkti taurę žemėn“, tai, kad ir kur tu būtum, aš vis tiek dar ateisiu pasikalbėti su tavimi... kad ir iš Amerikos atvažiuosiu, žinok tai. Tyčia atvažiuosiu. Bus tada labai įdomu ir į tave pažiūrėti: kaip tada tu atrodysi? Matai, pasižadėjimas

gana iškilmingas. O iš tikrųjų gal septyneriems, gal dešimčiai metų išsiskiriame. Na, dabar eik pas savo *Pater Seraphicus*, juk jis miršta; numirs be tavęs, tai dar, ko gero, ant manęs supyksi, kad tave sulaikiau. Lik sveikas, pabučiuok mane dar kartą, va taip, ir eik...

Ivanas staiga pasisuko ir nuėjo savo keliu jau nebeatsigręždamas. Panašiai vakar išsiskyrė su Alioša ir brolis Dmitrijus, nors vakar buvo visai kitaip. Šita keista mintelė šmėstelėjo kaip žaibas liūdname Aliošos prote, liūdname ir susisielojusiame šią valandą. Jis truputį palaukė, žiūrėdamas įkandin brolio. Kažkodėl staiga pastebėjo, kad brolis Ivanas eina kažkaip krypuodamas ir kad jo dešinysis petys, kai žiūri iš užpakalio, atrodo žemesnis už kairįjį. Anksčiau jis niekad nebuvo to pastebėjęs. Bet staiga jis irgi pasisuko ir pasileido protekiniais vienuolyno link. Jau smarkiai temo, ir jam buvo beveik baisu: kažkas nauja brendo jo sieloje, bet kas būtent – jis nebūtų galėjęs pasakyti. Kaip ir vakar, vėl pakilo vėjas, ir šimtametės pušys gūdžiai suošė aplinkui, kai jis įėjo į skito miškelį. Jis beveik bėgte bėgo. „*Pater Seraphicus* – iš kur jis paėmė šitą vardą – iš kur? – dingtelėjo Aliošai. – Ivanas, vargšas Ivanas, kada gi aš dabar jį pamatysiu... Štai ir skitas, Viešpatie! Taip, taip, tai jis, tai *Pater Seraphicus*, jis išgelbės mane... nuo jo ir amžinai!“

Vėliau jis keletą kartų savo gyvenime didžiai stebėjosi ir negalėjo suprasti, kodėl taip ūmai, tik ką išsiskyręs su Ivanu, visai užmiršo brolių Dmitrijų, nors rytą, tik prieš keletą valandų buvo tvirtai nusistatęs jį susirasti, kad ir nebetektų šiandien prieš naktį grįžti į vienuolyną.

Vertė Motiejus Miškinis